

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-10>

В. М. Логвиненко

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9273-1983>

 v.logvynenko@ldubgd.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ РЯТУВАЛЬНИКІВ, ЯКІ ОТРИМАЛИ ІНВАЛІДНІСТЬ

У статті розглядаються актуальні аспекти професійної реабілітації рятувальників, які отримали інвалідність в умовах воєнного стану в Україні. Метою статті є визначення особливостей та обґрунтування важливості професійної реабілітації рятувальників, які отримали інвалідність під час виконання професійних обов'язків і запропонувати шляхи їхньої інтеграції в суспільство та професійну діяльність. Акцентовано увагу на зростанні ризиків для життя і здоров'я рятувальників, що призводить до збільшення кількості випадків інвалідності серед них. Відзначається перехід України від медичної до соціальної моделі інвалідності, яка передбачає адаптацію суспільства до потреб людей з обмеженнями життєдіяльності та здоров'я. Професійна реабілітація розглядається як важлива складова інтеграції рятувальників з інвалідністю в суспільство, сприяючи їхній економічній незалежності та соціальній інтеграції. Процес професійної реабілітації включає фізичну, соціальну, психологічну, педагогічну та трудову реабілітацію, а також психологічну підтримку колег по службі, що допомагає подолати стрес та тривогу, пов'язану з інвалідністю. Особлива увага приділяється ролі професійної діяльності як стабілізуючого фактора в житті рятувальників з інвалідністю, що допомагає їм орієнтуватися в реальності та підтримувати відчуття контролю. Підкреслено важливість створення умов для працевлаштування рятувальників з інвалідністю в структурі ДСНС України, використовуючи їхні професійні навички та досвід. Запровадження програм, орієнтованих на рятувальників з інвалідністю, дозволить відновити професійну діяльність багатьох фахівців та сприятиме розвитку інклюзивного суспільства. Перспективи подальших досліджень включають розробку методик професійної реабілітації, підвищення обізнаності суспільства щодо проблем та потреб рятувальників з інвалідністю, удосконалення можливостей інтеграції рятувальників з інвалідністю в структуру ДСНС України, вивчення міжнародного досвіду та аналіз позитивних практик працевлаштування рятувальників з інвалідністю.

Ключові слова: професійна реабілітація, соціальна інтеграція, особа з інвалідністю, рятувальник, Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

V. M. Lohvynenko

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

FEATURES OF PROFESSIONAL REHABILITATION AND SOCIAL INTEGRATION OF RESCUERS WITH DISABILITIES

The article addresses key aspects of professional rehabilitation for rescuers who became disabled during the martial law period in Ukraine due to the ongoing conflict. The aim of the article is to identify the unique features and emphasize the importance of vocational rehabilitation for these individuals, while proposing pathways for their integration into both society and professional activities. Attention is focused on the growing risks to the life and health of rescuers, which leads to an increase in the number of cases of disability among them. The author emphasizes Ukraine's transition from a medical to a social model of disability, which involves the adaptation of society to the needs of people with disabilities. Vocational rehabilitation is seen as an important component of the integration of rescuers with disabilities into society, promoting their economic independence

and social integration. The process of vocational rehabilitation includes physical, social, psychological, pedagogical and occupational rehabilitation, as well as psychological support from colleagues to help overcome stress and anxiety associated with disability. Particular attention is paid to the role of professional activity as a stabilizing factor in the lives of rescuers with disabilities, helping them to navigate reality and maintain a sense of control. The importance of creating conditions for the employment of rescuers with disabilities in the structure of the SES of Ukraine, using their professional skills and experience, is emphasized. The introduction of programs targeted at rescuers with disabilities will allow the resumption of professional activities of many specialists and contribute to the development of an inclusive society. Prospects for further research include developing methods of professional rehabilitation, raising public awareness of the problems and needs of rescuers with disabilities, improving the ability to integrate rescuers with disabilities into the structure of the SES of Ukraine, studying international experience and analyzing positive practices of employment of rescuers with disabilities.

Key words: vocational rehabilitation, social integration, person with a disability, rescuer, State Emergency Service of Ukraine.

Постановка проблеми. Нині, у відповідь на виклики повномасштабної війни, в умовах якої стрімко зростає частка надзвичайних ситуацій воєнного характеру, завдання системи цивільного захисту, що визначені відповідним Кодексом, значно розширилися. Основні завдання доповнені додатковими на період дії воєнного стану та у відбудовний період і пов'язані, зокрема, з проведенням рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли внаслідок воєнних (бойових) дій, в тому числі із застосуванням засобів ураження, тощо [3]. Такі аварійно-рятувальні, піротехнічні та інші невідкладні роботи збільшують загрози для життя і здоров'я рятувальників, професія яких завжди належала до ризиконебезпечних [7]. Попри те, що науковцями та практиками активно досліджуються проблеми формування самозбережувальної поведінки [10], професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах [4] та створюються навчально-методичні матеріали і посібники щодо особливостей діяльності підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану [1], що сприяють життєзбереженню особового складу сил цивільного захисту, в ситуаціях невизначеності і підступних дій ворога, що повсякчасно мають місце, число тих, хто при виконанні професійного обов'язку отримав тяжкі травми, зростає. Як наслідок, з набуттям інвалідності припиняється їхня професійна діяльність. Такий стан речей спричиняє не лише залежність особи від соціальних виплат, а й її соціальне виключення. Існуючі досі бар'єри в різних сферах життєдіяльності, стереотипи та упереджене ставлення звичайних громадян щодо людей з обмеженою фізичною функціональністю, почасти, унеможливають участь таких осіб в житті суспільства нарівні з іншими.

Україна намагається відійти від трактування інвалідності лише як медичної проблеми і перейти до її соціальної моделі, в основі якої лежить адаптація суспільства до потреб і можливостей людей з обмеженнями життєдіяльності та

здоров'я; створення необхідних умов для реалізації економічних, соціальних, культурних прав усіх громадян; рівний доступ до різних сфер життєдіяльності. В свою чергу, особи, які отримали інвалідність потребують комплексної реабілітації, що спрямована на «надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство» [9]. Однією з важливих форм реабілітації є професійна, розгляду особливостей якої в сфері ДСНС України присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними науковцями вивчаються різні аспекти забезпечення якості життя осіб з інвалідністю в Україні, реалізація прав на повноцінне життя в суспільстві, створення належних умов для їх реабілітації, соціальної інтеграції. Зокрема, проблемі професійної реабілітації таких осіб присвятили свої наукові праці К. Васюк, К. Бабіч-Касьяненко, І. Блощинський, С. Богданов, О. Вербовська, І. Верховод, Л. Вишивана, Г. Гаврюшенко, В. Данова, Н. Коляда, А. Комар, В. Костюк, О. Кравченко, Ю. Кушнір, О. Леушина, Г. Лещук, Л. Матохнюк, Б. Мойса, В. Оверчук, О. Поліщук, Н. Пузирна, Ж. Сидоренко, О. Столяренко, І. Терюханова, М. Хворост, В. Шаповал, В. Шевчук, О. Шпортун та ін.

Сьогодні в українському суспільстві відбуваються позитивні зміни в сприйнятті громадськістю і залученні людей з обмеженнями життєдіяльності та здоров'я до різних соціальних сфер, але якість їхнього життя все ж таки залишається незадовільною. Власне, професійне залучення осіб з інвалідністю слугує ключовим показником їхньої соціальної інтеграції та економічної незалежності, тому питання професійної реабілітації залишається актуальним.

Метою статті є визначення особливостей та обґрунтування важливості професійної реабілітації рятувальників, які отримали інвалідність під

час виконання професійних обов'язків, а також запропонувати шляхи їхньої інтеграції в суспільство та професійну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Професійна реабілітація осіб з інвалідністю, як зазначає Г. Лещук, є складним і багатограним процесом, на який впливають численні фактори. Серед них можна виділити динаміку інвалідності, диференціацію осіб з обмеженнями життєдіяльності та здоров'я залежно від причин інвалідності, здатність таких осіб до професійної підготовки та навчання. Крім того, комплексність самого процесу професійної реабілітації передбачає інтеграцію заходів фізичної, соціальної, психологічної, педагогічної та трудової реабілітації [6, с. 154].

Ведучи мову про професійну реабілітацію осіб з інвалідністю загалом і рятувальників зокрема, варто конкретизувати певні дефініції щодо даної проблеми. Тож, особою з інвалідністю, згідно із українським законодавством, вважається особа з стійкими обмеженнями життєдіяльності, який у визначеному законодавством порядку встановлено інвалідність. Інвалідність визначається як ступінь втрати здоров'я, спричинена захворюванням, травмою або вродженими вадами, що у взаємодії з зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи. У зв'язку з цим держава зобов'язана забезпечити умови для реалізації прав осіб з інвалідністю на рівні з іншими громадянами та гарантувати їх соціальний захист [9]. Наша держава створює відповідне нормативно-правове забезпечення комплексної реабілітації осіб, що отримали обмеження життєдіяльності та здоров'я, метою якої є повноцінне залучення таких осіб до усіх сфер суспільного життя. Важливою формою реабілітації виступає професійна, яка сприяє не лише соціально-психологічній інтеграції, а й створює підстави для економічної незалежності та слугує важливим показником відновлення (та/або компенсації) здатності до життєдіяльності.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» визначає поняття професійної реабілітації як систему заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, що відповідає її нахилам та побажанням. Вона передбачає відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводом. Професійна реабілітація має сприяти відновленню знижених або втрачених професійних функцій, відбору професії та адаптації до неї особи з інвалідністю, поновленню її трудової діяльності в колишній або

в новій професії [9]. Звісно цьому має передувати ряд заходів, загальний алгоритм яких окреслений в законодавстві та описаний науковцями [9; 11].

Ведучи мову про професійну реабілітацію рятувальників, що отримали інвалідність, вважаємо найбільш доречним її проведення шляхом відновлення професійної працездатності та поновлення професійної діяльності власне в структурі ДСНС України. Розкриємо кілька важливих аспектів такого підходу.

Професія рятувальника передбачає набуття відповідної професійної кваліфікації та оволодіння відповідним рівнем професійно-технічної чи вищої освіти в залежності від займаної посади. Тож, створюючи умови для працевлаштування тих, хто отримав інвалідність, з економічної точки зору, найбільш доцільно використати наявні у них професійні навички та практичний досвід, що не лише зменшить видатки та час на опанування новим фахом а й сприятиме їхній реабілітації. У випадку коли така особа з числа рядового чи начальницького складу потребуватиме професійного навчання, перекваліфікації та професійно-виробничої адаптації для відновлення професійної діяльності в структурі ДСНС, вона легше засвоїть нові компетентності, адже в процесі служби, що передувала отриманню інвалідності, вже отримала чіткі уявлення про специфіку рятувальної справи та напрямки діяльності ДСНС України загалом. Перелік посад та сфер діяльності де може професійно реалізуватись така особа, є достатньо широким [2]. Окрім зазначеного важливим аспектом такої реабілітації є психологічна підтримка колег по службі, яка допомагає рятувальникам подолати стрес та тривогу, пов'язану з їхньою інвалідністю. Власне командна підтримка підрозділу, де розвинута культура підтримки та співпраці сприятиме психологічному благополуччю та ефективності дій [5].

Ще один важливий аспект поновлення професійної діяльності в структурі ДСНС для рятувальників з обмеженнями життєдіяльності та здоров'я пов'язаний з їхнім світом повсякденного життя. Повсякденність може бути визначена як сфера звичної поведінки, втіленої в культурних зразках, що включає сукупність взаємно інтерпретованих дій індивідів. Вона також може розглядатися як стиль життя, перелік усталених соціальних практик, фон на якому ці практики формуються, потік усталених взаємодій [8, с. 109]. Світ повсякденності складається з багатьох речей, які формують наше щоденне життя. Це дім з усіма його предметами та особистими речами; сім'я і друзі, з якими підтримуємо близькі стосунки та щоденні контакти з іншими людьми; внутрішні переживання,

які впливають на сприйняття світу і взаємодію з ним; рутини і звички – регулярні щоденні дії чи то приготування сніданку чи виконання робочих завдань; професійна діяльність та робоче середовище... З набуттям інвалідності відбувається руйнація повсякденної реальності, обмежується здатність виконувати повсякденні рутини, нівелюються цілі, прагнення, тощо. В такій ситуації вкрай важливо, щоб у людини було щось, що забезпечить стабільність і передбачуваність у її житті, допоможе орієнтуватися в реальності, підтримувати відчуття контролю, дасть змогу творити нові сенси. Таким якорем для людини працездатного віку може слугувати робота і професійна діяльність, яка для багатьох працівників ДСНС є покликанням. Тому рятувальник, який отримав інвалідність, має знати, що його чекають на Службі. Зрозуміло, що процес реабілітації є тривалим, медико-соціальна експертна комісія має встановити ступінь втрати здоров'я, компенсаторно-адаптаційні можливості особи, скласти індивідуальну програму реабілітації, провести експертизу професійної придатності та ін. [11]. Можливість повернення в професію створює життєву перспективу, де людина збереже свій професійний статус, зможе бути успішною, фінансово стабільною та здатною забезпечувати себе та свою сім'ю. Це спонукатиме активно проходити комплексну реабілітацію, переборювати труднощі і досягати позитивних результатів.

Для забезпечення ефективного працевлаштування рятувальників, які отримали інвалідність, ДСНС України доречно розробити відповідний механізм, що враховує рекомендації медико-соціальної експертної комісії щодо видів трудової діяльності, а також дозволяє використовувати їхню професійну кваліфікацію та досвід. Створення інклюзивного середовища та всебічна підтримка таких працівників є необхідними для реалізації їхнього професійного та особистісного потенціалу, а також для внеску в роботу Служби.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. В умовах воєнного стану значно зросли ризики для життя і здоров'я рятувальників, що призводить до збільшення кількості випадків інвалідності серед них. Важливою складовою соціальної інтеграції рятувальників з інвалідністю в суспільство є професійна реабілітація, яка сприяє їхній економічній незалежності та може слугувати якорем стабільності та передбачуваності в житті, допомагаючи їм будувати життєву перспективу та підтримувати відчуття контролю.

Запровадження програм, орієнтованих на рятувальників з інвалідністю, дозволить відно-

вити професійну діяльність багатьох фахівців вже сьогодні та сприятиме розвитку інклюзивного суспільства. Аналіз позитивних практик такого працевлаштування та виявлених недоліків і труднощів у реалізації цих програм надасть цінний досвід, що в перспективі дозволить створити ефективну модель професійної інтеграції рятувальників з інвалідністю в ДСНС України.

Перспективи подальших досліджень включають вивчення міжнародного досвіду працевлаштування рятувальників з інвалідністю, розробку методик професійної реабілітації, з'ясування можливостей інтеграції рятувальників з інвалідністю в структуру ДСНС України.

Список літератури:

1. Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану : *навчальний посібник* / за заг. ред. М. Ковалю. Львів : Вид-во ЛДУ БЖД, 2023. 306 с.
2. Іванів А. А., Логвиненко В. М. Професійна реабілітація рятувальників, які отримали інвалідність. *Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет конференції з нагоди відзначення Дня науки-2024 в Україні «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану»* (м. Київ, 22 травня 2024 року). Київ: ДНДІ МВС України, 2024. С. 396-398.
3. Кодекс цивільного захисту : прийнятий Верховною Радою України від 02.10.2012 № 5403-VI. Відомості Верховної Ради. 2013. № 34–35. ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
4. Козяр М. М., Коваль І. С. Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки : *навчальний посібник*. Львів: Вид-во ЛДУ БЖД, 2024. 504 с.
5. Козяр М., Коваль І. Професійна діяльність рятувальників у службово-бойових умовах ризику. *Особистість в екстремальних умовах: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 травня 2024 р., м. Львів)*. Львів, 2024. С. 12–15.
6. Лещук Г. Сутнісна характеристика професійної реабілітації людей з інвалідністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 2. С. 153–156.
7. Литвин А. В., Руденко Л. А. Формування психологічної готовності курсантів ЗВО ДСНС до діяльності в ризиконебезпечних обставинах. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 40–48.
8. Недзельський А. О. Повсякденні соціальні практики в суспільстві, що змінюється: методологічний і концептуальний аспекти. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2017. № 1. С. 103–110.
9. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 19.12.2017 р. N 2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

10. Сірко Р. І., Слободяник В. І. Психологічні особливості формування самозбережувальної поведінки у фахівців ризиконебезпечних професій в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології: журнал*. 2024. № 6(34). С. 1623–1631.

11. Overchuk V, Kushnir J, Shportun O, et al. Improving the Quality of Life of Persons with Disabilities by Promoting Their Professional Rehabilitation. *Universal Journal of Public Health*. 2021; 9(3): 140–148.

References:

1. Koval, M. (Ed.). (2023). *Dii pidrozdiliv DSNS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu : navchalnyi posibnyk*. [Actions of the SES of Ukraine Units in Martial Law Conditions: A Training Manual]. Lviv : Vyd-vo LDU BZhD. 306 s. [in Ukrainian].

2. Ivaniv, A. A., & Lohvynenko, V. M. (2024). *Profesiina rehabilitatsiia riaturalnykiv, yaki otrymaly invalidnist*. [Professional Rehabilitation of Rescuers Who Have Acquired Disabilities]. *Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet konferentsii z nahody vidznachennia Dnia nauky-2024 v Ukraini «Aktualnist ta osoblyvosti naukovykh doslidzhen v umovakh voiennoho stanu»* (m. Kyiv, 22 travnia 2024 roku). Kyiv: DNDI MVS Ukrainy. S. 396–398. [in Ukrainian].

3. Kodeks tsyvilnoho zakhystu: pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 02.10.2012 № 5403–VI. (2013). [Civil Protection Code: Adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 02.10.2012 No. 5403–VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2013. № 34–35. st. 458. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> [in Ukrainian].

4. Kozyar, M. M., & Koval, I. S. (2024). *Psykhopedahohika profesiino-ekstremalnoi pidhotovky : navchalnyi posibnyk*. [Psychopedagogy of Professional-Extreme Training: A Training Manual]. Lviv: Vyd-vo LDU BZhD. 504 s. [in Ukrainian].

5. Kozyar, M., & Koval, I. (2024). *Profesiina diialnist riaturalnykiv u sluzhbovo-boiovykh umovakh ryzyku*. [Professional Activities of Rescuers in Service-Combat Risk Conditions]. *Osobystist v ekstremalnykh umovakh: materialy XI Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii*

(24 travnia 2024 r., m. Lviv). Lviv. S. 12–15. [in Ukrainian].

6. Leshchuk, H. (2017). *Sutnisna kharakterystyka profesiinoi rehabilitatsii liudei z invalidnistiu*. [Essential Characteristics of Professional Rehabilitation for People with Disabilities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota*. Vyp. 2. S. 153–156. [in Ukrainian].

7. Lytvyn, A. V., & Rudenko, L. A. (2021). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti kursantiv ZVO DSNS do diialnosti v ryzykonebezpechnykh obstavynakh*. [Formation of Psychological Readiness of Cadets of SESU Higher Schools to Work in Risky Circumstances]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky*. № 1 (21). S. 40–48. [in Ukrainian].

8. Nedzelskyi, A. O. (2017). *Povsiakdenni sotsialni praktyky v suspilstvi, shcho zminiuietsia: metodolohichni i kontseptualnyi aspekty*. [Everyday Social Practices in a Changing Society: Methodological and Conceptual Aspects]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*. № 1. S. 103–110. [in Ukrainian].

9. *Pro rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 19.12.2017 r. N 2249–VIII*. (2017). [On the Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine: Law of Ukraine dated 19.12.2017 No. 2249–VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian].

10. Sirko, R. I., & Slobodanyk, V. I. (2024). *Psykhologichni osoblyvosti formuvannia samozberezhuvalnoi povedinky u fakhivtsiv ryzykonebezpechnykh profesii v umovakh viiny*. [Psychological Features of the Formation of Self-Preserving Behavior in Specialists of Risky Professions in War Conditions]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii: zhurnal*. № 6(34). S. 1623–1631. [in Ukrainian].

11. Overchuk, V, Kushnir, J, Shportun, O, et al. (2021). Improving the Quality of Life of Persons with Disabilities by Promoting Their Professional Rehabilitation. *Universal Journal of Public Health*. 9(3): 140–148.

© В. М. Логвиненко, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 01.11.2024.